

WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI I PROKURATURA W NIEMIECKIEJ REPUBLICIE DEMOKRATYCZNEJ*

Już w pierwszym okresie po II wojnie światowej rozkazem nr 49 Naczelnego Szefa Radzieckiej Administracji Wojskowej i Naczelnego Dowódcy Wojsk Radzieckich w Niemczech z dn. 4 IX 1945 r. sądy niemieckie we wszystkich prowincjach i krajach ówczesnej radzieckiej strefy okupacyjnej zostały zreorganizowane w oparciu o ustawodawstwo niemieckie z okresu przed r. 1933. Rozkaz ten przewidywał również usunięcie z aparatu wymiaru sprawiedliwości i prokuratury wszystkich byłych członków partii hitlerowskiej (NSDAP) oraz osób, które realizowały hitlerowską politykę egzekucji karnych¹.

W związku z tym należy przypomnieć, iż wymiar sprawiedliwości w Republice Weimarskiej sprawowały: Sąd Rzeszy (*Reichsgericht*) z siedzibą w Lipsku i sądy poszczególnych krajów niemieckich, mianowicie: wyższe sądy krajowe (*Oberlandesgerichte*), sądy krajowe (*Landesgerichte*) oraz sądy grodzkie (*Amtsgerichte*)².

Stosownie do tego w Niemieckiej Republice Demokratycznej istniało początkowo sądownictwo poszczególnych krajów, które wchodziły w skład b. radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec. Na szczęblu Republiki miał jedynie istnieć Najwyższy Trybunał Republiki (*Oberster Gerichtshof der Republik*)³. Trybunał taki został też w 1949 r. utworzony pod nazwą Sądu Najwyższego Niemieckiej Republiki Demokratycznej (*Oberstes Gericht der DDR*)⁴.

* Por. Zbigniew Janowicz, *Reforma terenowych organów władzy państwowej w Niemieckiej Republice Demokratycznej*. „Przegląd Zachodni” nr 5/1957, s. 1—10; Lech Janicki, *Naczelne organa państwowe Niemieckiej Republiki Demokratycznej*. „Przegląd Zachodni” nr 5/1959, s. 8—37; Karol Marian Pospieszalski, *Rada Państwa w Niemieckiej Republice Demokratycznej*. „Przegląd Zachodni” nr 5/1960, s. 154—159.

¹ Befehl Nr 49 des Obersten Chefs der Sowjetmilitärverwaltung und des Obersten Befehlshabers der Sowjettruppen in Deutschland. Vom 4. 9. 1945. Przyt. w zbiorze pt. *Dokumente zur Staatsordnung der Deutschen Demokratischen Republik*. 2. Band. Ausgewählt und herausgegeben von Günther Albrecht, VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin 1959, na s. 79.

² Por. Gerichtsverfassungsgesetz (in der Fassung) vom 28. 3. 1924 (Reichsgesetzblatt Teil I, str. 299), § 12.

³ Art. 126 konstytucji Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Tekst tej konstytucji (Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik) patrz w *Handbuch der Volkskammer der DDR, 3. Wahlperiode*. Kongress-Verlag Berlin 1959, s. 31.

⁴ Gesetz über die Errichtung des Obersten Gerichtshofes und der Obersten Staatsanwaltschaft der Deutschen Demokratischen Republik. Vom 8. 12. 1949 (*Gesetzblatt der DDR*, s. 111).

Wskutek późniejszego zniesienia krajów, jako jednostek podziału administracyjnego NRD, odpadło sądownictwo krajowe. Obecnie, na podstawie ustawy z 2 X 1952 r. o ustroju sądów Niemieckiej Republiki Demokratycznej, wymiar sprawiedliwości sprawują: Sąd Najwyższy z siedzibą w Berlinie, sądy okręgowe (*Bezirksgerichte*) i sądy powiatowe (*Kreisgerichte*). Wspomniana ustawa z 2 X 1952 r. w brzmieniu jednolitym, ogłoszonym w związku z ustawami nowelizacyjnymi z 1 X 1959 r.⁵, przewiduje również, że w miastach podzielonych na dzielnice mogą istnieć sądy powiatowe dla dzielnic miejskich (§§ 1 i 50). Niemiecka Republika Demokratyczna posiada zatem jednolity trójinstancyjny system organów wymiaru sprawiedliwości, odpowiadający trójstopniowemu podziałowi administracyjnemu państwa.

Sądy wyjątkowe (*Ausnahmegerichte*) są w myśl konstytucji NRD niedopuszczalne, natomiast sądy dla dziedzin specjalnych (*Gerichte für besondere Sachgebiete*) mogą być tworzone w drodze ustawy, lecz tylko dla określonych z góry grup osób lub przedmiotów sporu⁶. Zaliczyć tu należy przede wszystkim sądy wojskowe (*Militärgerichte*). Sądy te utworzone zostały w 1962 r. w związku z wprowadzeniem w NRD powszechnego obowiązku służby wojskowej. Są one właściwe w sprawach karnych przeciwko osobom wojskowym oraz przeciwko sprawcom czynów godzących w bezpieczeństwo wojskowe państwa⁷. Charakter sądów dla dziedziny specjalnej posiadają również sądy pracy, które niżej będą przedmiotem naszych rozważań.

Sądy są organami jednolitej ludowo-demokratycznej władzy państwowej (§ 1 ustawy). Orzecznictwo sądowe winno służyć zwycięstwu socjalizmu, sprawie jedności Niemiec i sprawie pokoju. Zadaniem orzecznictwa jest ochrona ustroju społecznego i państwowego ustanowionego w konstytucji, ochrona i rozwijanie podstaw gospodarki socjalistycznej, tj. przede wszystkim własności socjalistycznej i narodowych planów gospodarczych, ochrona zabezpieczonych przez konstytucję interesów organizacji politycznych, gospodarczych i kulturalnych oraz ochrona ustawowych praw i interesów obywateli. Sądy winny oddziaływać wychowawczo na obywateli i skłaniać ich

⁵ W „Dzienniku Ustaw” NRD (GBl. Teil I) nr 57 z 1959 r. ukazały się trzy ustawy, a mianowicie: Ustawa z 1. 10. 1959 o wyborze sędziów sądów powiatowych i okręgowych przez terenowe przedstawicielstwa ludowe (*Gesetz über die Wahl der Richter der Kreis- und Bezirksgerichte durch die örtlichen Volksvertretungen*. Vom 1. 10. 1959, s. 751) i ustawa z tego samego dnia o zmianie i uzupełnieniu ustawy o ustroju sądów (*Gesetz zur Änderung und Ergänzung des Gerichtsverfassungsgesetzes*. Vom 1. 10. 1959, s. 753), do której załączony został jednolity tekst ustawy z 2. 10. 1952 o ustroju sądów Niemieckiej Republiki Demokratycznej (*Gesetz über die Verfassung der Gerichte der Deutschen Demokratischen Republik — Gerichtsverfassungsgesetz*. Vom 2. 10. 1952. GBl., s. 983 — *in der Fassung des Gesetzes vom 1. 10. 1959 zur Änderung und Ergänzung des Gerichtsverfassungsgesetzes*. GBl. I, s. 746 i n.).

⁶ Art. 134 konstytucji i § 9 ustawy o ustroju sądów NRD.

⁷ *Gesetz zur Ergänzung des Gerichtsverfassungsgesetzes der DDR*. Vom 24. 1. 1962 (GBl. I s. 28) — § 1.

do przestrzegania prawa, a tym samym mają przyczyniać się do wykonania planów narodowych (§ 2). Sądy realizują te zadania tak w postępowaniu karnym jak i cywilnym (§ 3).

W ramach pracy wychowawczej sędziowie mają obowiązek wyjaśniać ludności zasady, na jakich opiera się państwo i prawo socjalistyczne oraz informować o treści przepisów ustawowych. Ustawa o ustroju sądów podkreśla, że w warunkach władzy robotniczo-chłopskiej orzecznictwo sądów łączy się nierozzerwalnie z pracą polityczną sędziów wśród ludzi pracy (§ 4).

Sędziowie utrzymują ponadto ścisłą więź z terenowymi organami władzy państwowej, głównie z przedstawicielstwami ludowymi tego samego szczebla terytorialnego. Winni oni uwzględniać w swej działalności lokalne warunki i potrzeby, przyczyniać się do realizacji zadań, jakie wynikają z uchwał terenowych organów władzy państwowej oraz informować te organa o sytuacji na odcinku przestępczości i o innych charakterystycznych zjawiskach w życiu społecznym. Mogą przy tym korzystać z analizy materiału procesowego oraz z ustaleń i spostrzeżeń poczynionych w ramach współpracy z ludnością. Terenowe organa władzy państwowej mają z kolei obowiązek udzielać pomocy sędziom swego obszaru działania w ich pracy nad umocnieniem praworządności socjalistycznej (§ 5).

Szerokie zadania sądów, a szczególnie ich rolę polityczno-wychowawczą podkreśliło także Oświadczenie Programowe Rady Państwa NRD, złożone dn. 4 X 1960 r. przed Izbą Ludową i przez nią zaakceptowane⁸. Osobna uchwała Rady Państwa z 30 I 1961 r. o dalszym rozwoju pieczy prawnej zawiera szczegółowe wskazówki i wytyczne w zakresie wymiaru sprawiedliwości i walki z przestępstwami⁹.

Sądy w NRD ogłaszają wyroki w imieniu ludu (*im Namen des Volkes*) (§ 6).

Sądy te, jako organa wymiaru sprawiedliwości oraz ochrony ustroju politycznego i społecznego, stanowią nieodłączną część jednolitego aparatu państwowego, którego najważniejszym celem jest budowa i umacnianie socjalizmu. Realizują one zatem na swym odcinku funkcję dyktatury proletariatu. Sądy rozpatrują sprawy i orzekają kolegalnie, mianowicie w składzie trzech sędziów¹⁰. Ustawa o ustroju sądów w NRD nie zna przypadków, w których rozprawy prowadzone byłyby przez jednego sędziego.

Sędziowie nie mają prawa badania zgodności z konstytucją ustaw należycie ogłoszonych (art. 89 ust. 1 konstytucji NRD). Nie posiada takich uprawnień również Sąd Najwyższy. Wzorem innych państw obozu socjalistycznego o zgodności takiej decyduje w NRD wyłącznie sam organ ustawodawczy,

⁸ *Programmatische Erklärung des Staatsrates der DDR. „Neues Deutschland“* nr 275 z 5. 10. 1960.

⁹ *Beschluss des Staatsrates der Deutschen Demokratischen Republik über die weitere Entwicklung der Rechtspflege. Vom 30. 1. 1961 (GBl. I s. 3).*

¹⁰ Por. § 54 ust. 2, § 61 ust. 2 i 4 oraz § 64 ust. 2 ustawy o ustroju sądów, jw. pod 5.

czyli Izba Ludowa. Radzie Państwa przysługuje natomiast prawo wiążącej wykładni ustaw¹¹. W Niemieckiej Republice Demokratycznej nie istnieje też osobne sądownictwo administracyjne, chociaż w myśl konstytucji sądy administracyjne (*Verwaltungsgerichte*) miały na równi z przedstawicielstwami ludowymi sprawować kontrolę legalności aktów administracyjnych w celu ochrony interesów prawnych obywateli (art. 138). Jak zobaczymy w dalszych rozważaniach, zadania te przeszły na organa prokuratury. Pewną rolę w tym zakresie spełnia również instytucja podań (zażaleń) obywateli.

Odzwierciedleniem nakreślonej wyżej szerokiej roli sądów i związania orzecznictwa bezpośrednio z budową i zwycięstwem socjalizmu jest dwojaki system nadzoru i kontroli w pionie nad sądownictwem. Sądy powiatowe i okręgowe podlegają pieczy i kontroli (*werden angeleitet und kontrolliert*) ze strony Ministerstwa Sprawiedliwości. Kontrola ta dotyczy wykonania przez sądy zadań w zakresie orzecznictwa oraz prawidłowego przebiegu pracy politycznej sędziów wśród obywateli. Ma ona także zapewnić właściwą współpracę sędziów z terenowymi przedstawicielstwami ludowymi i ich organami wykonawczo-zarządzającymi (radami)¹².

Nadzór nad samym orzecznictwem sądów powiatowych i okręgowych sprawuje natomiast Sąd Najwyższy. Sąd ten rozpatruje w pierwszej i ostatecznej instancji sprawy karne szczególnej wagi, a w drugiej instancji wszystkie sprawy cywilne i karne, w których założony został środek prawny od wyroków sądów okręgowych. Rozpoznaje on również skargi kasacyjne w odniesieniu do prawomocnych orzeczeń sądowych i jest właściwy w sprawach odwołań od decyzji organów administracji patentowej i Sądu Patentowego (§ 65).

Sąd Najwyższy składa się z prezydenta, wiceprezydenta oraz z odpowiedniej liczby wyższych sędziów (*Oberrichter*) i sędziów (*Richter*). Wybiera ich Izba Ludowa na wniosek Rady Ministrów na okres 5 lat (art. 131 konst., §§ 28 i 63 ustawy). Kadencja sędziów Sądu Najwyższego jest zatem dłuższa od kadencji najwyższego organu władzy państwowej, która wynosi 4 lata. Ustawodawca niemiecki chciał w ten sposób niewątpliwie podkreślić ważną rolę Sądu Najwyższego w systemie organów państwowych Republiki. Rada Ministrów może ponadto mianować, na wniosek prezydenta Sądu Najwyższego, na okres jednego roku sędziów pomocniczych (*Hilfsrichter*) przy Sądzie Najwyższym spośród sędziów sądów okręgowych lub powiatowych (§ 29).

Sąd Najwyższy orzeka w senatach karnych i cywilnych (*Strafsenate, Zivilsenate*). W skład każdego senatu wchodzi wyższy sędzia jako przewodniczący i dwóch sędziów (§ 64). Wyjątek stanowi senat dla sporów ze stosunku pracy, który omówimy poniżej.

¹¹ Art. 4, 66 i 106 konstytucji NRD w brzmieniu, nadanym ustawą z 12. 9. 1960 o utworzeniu Rady Państwa NRD (*Gesetz über die Bildung des Staatsrates der DDR*. Vom 12. 9. 1960. GBl, I s. 505).

¹² § 13 ustawy o ustroju sądów NRD, jw. pod 5.

Prezydent i wiceprezydent oraz wszyscy wyżsi sędziowie, sędziowie i sędziowie pomocniczy Sądu Najwyższego tworzą Plenum tego sądu. Obrady Plenum zwołuje i im przewodniczy prezydent albo wiceprezydent. Plenum podejmuje decyzje przy obecności co najmniej 2/3 liczby swych członków. W posiedzeniach Plenum winien uczestniczyć prokurator generalny Republiki. Może brać w nich udział również minister sprawiedliwości (§ 66). Mają oni w związku z tym pewien wpływ na decyzje Sądu Najwyższego. Jest to istotne, jeśli się zważy szczególną rolę prokuratury w NRD (będzie o niej mowa niżej) lub wspomniane już uprawnienia kontrolne Ministerstwa Sprawiedliwości w stosunku do sądów terenowych.

Plenum Sądu Najwyższego może w interesie jednolitej wykładni i jednolitego stosowania prawa ustalać na wniosek prezydenta Sądu Najwyższego, prokuratora generalnego lub ministra sprawiedliwości wytyczne wymiaru sprawiedliwości, które wiążą wszystkie sądy (§ 68). Rada Ministrów może też zażądać, aby Sąd Najwyższy udzielił opinii prawnej (§ 69).

Sędziowie w NRD są wybieralni. Na mocy art. 131 konstytucji z wyboru pochodzili początkowo tylko sędziowie Sądu Najwyższego. Postulat wybieralności sędziów wszystkich pozostałych sądów wysunęło w październiku 1957 r. 33 Plenum Komitetu Centralnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec (SED), a V Kongres (Zjazd) tej partii w lipcu 1958 r. podjął odpowiednią uchwałę w tym zakresie¹³. Dn. 1 X 1959 r. Izba Ludowa uchwaliła ustawę o wyborze sędziów sądów powiatowych i okręgowych przez terenowe przedstawicielstwa ludowe, w związku z czym uległa nowelizacji ustawa o ustroju sądów NRD¹⁴. Sędziów sądów okręgowych wybierają okręgowe przedstawicielstwa ludowe. Sędziów sądów powiatowych wybierają przedstawicielstwa ludowe powiatów względnie miast stanowiących powiaty, a w miastach podzielonych na dzielnice — przedstawicielstwa ludowe poszczególnych dzielnic miejskich. Kadencja sędziów sądów powiatowych i okręgowych trwa 3 lata¹⁵, jest zatem krótsza od kadencji terenowych organów władzy państwowej która wynosi 4 lata. Wybory przeprowadza się na publicznych posiedzeniach przedstawicielstw ludowych. Liczbę etatów dla poszczególnych sądów terenowych ustala minister sprawiedliwości. On też w porozumieniu z właściwymi komisjami Frontu Narodowego Niemiec Demokratycznych przedkłada listy kandydatów oraz powołuje spośród sędziów-elektów osoby na stanowiska dyrektorów sądów powiatowych i okręgowych oraz na stanowiska wyższych sędziów (*Oberrichter*) w sądach okręgowych¹⁶. Minister sprawiedliwości za-

¹³ Por. Hilde Benjamin, *The Election of the Judges in 1960 and the Further Development of the Administration of Justice in the German Democratic Republic*. „Law and Legislation in the German Democratic Republic”, zeszyt 1/2 1961, s. 5 i 8.

¹⁴ Jw. pod 5.

¹⁵ § 1 ustawy z 1. 10. 1959 o wyborze sędziów sądów powiatowych i okręgowych oraz § 19 ustawy o ustroju sądów jw. pod 5.

¹⁶ Jw.

chował zatem określony wpływ na obsadę stanowisk sędziowskich. Ustawa nie zawiera bowiem przepisu, który pozwalałby przedstawicielstwu ludowemu wybrać sędziego spośród osób nie przedstawionych przez ministra. Przed wprowadzeniem zasady wybieralności sędziowie okręgowi i powiatowi byli mianowani przez ministra sprawiedliwości. Utracili oni urząd z chwilą, gdy rozpoczęła się pierwsza kadencja sędziów z wyboru¹⁷.

Dla przeprowadzenia wyborów tworzy się Centralną Komisję Wyborczą (*Zentraler Wahlausschuss*) oraz okręgowe i powiatowe komisje wyborcze¹⁸. Przewodniczącym Centralnej Komisji Wyborczej jest z urzędu minister sprawiedliwości. Jego zastępcą był w pierwszych wyborach sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych dla pieczy nad radami terenowymi¹⁹. W skład Centralnej Komisji Wyborczej wchodzi członek Rady Narodowej Frontu Narodowego i członek Zarządu Głównego Związku Wolnych Niemieckich Związków Zawodowych. Członkiem Centralnej Komisji Wyborczej był także przedstawiciel Stałej Komisji Izby Ludowej dla terenowych przedstawicielstw ludowych²⁰. Wspomniana Stała Komisja Izby Ludowej została jednak w 1961 r. zniesiona, a jej funkcje przejęła Rada Państwa²¹.

Centralna Komisja Wyborcza przygotowuje i kontroluje wybory oraz sprawuje pieczę nad komisjami okręgowymi, które z kolei kierują pracą powiatowych komisji wyborczych. Komisje okręgowe i powiatowe pomagają właściwym przedstawicielstwom ludowym i komisjom Frontu Narodowego w przygotowaniu wyborów. W szczególności winny one dopilnować, aby kandydaci na sędziów byli przedstawieni ludności. Przewodniczącymi okręgowych komisji wyborczych są z urzędu kierownicy okręgowych organów wymiaru sprawiedliwości, podczas gdy przewodniczącymi powiatowych komisji wyborczych są sekretarze rad powiatowych, miejskich lub dzielnicowych²². Nowo

¹⁷ § 14 ustawy o ustroju sądów w brzmieniu z r. 1952 (GBI. 1952, s. 983) oraz § 12 ustawy o wyborze sędziów jw. pod 5.

¹⁸ § 10 ustawy o wyborze sędziów (jw.).

¹⁹ Organ ten (*Staatssekretär für die Anleitung der örtlichen Räte*) obecnie nie istnieje. Uchwała Biura Politycznego Komitetu Centralnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec z 14. 7. 1960, opublikowana przez Radę Ministrów NRD, przewidziała bowiem zespolenie Sekretariatu Stanu do spraw pieczy nad radami terenowymi z nową instytucją Sekretariatu Rady Ministrów („*Neues Deutschland*” nr 193 z 15. 7. 1960). Por. także Klaus Sorgenicht i Gerhard Zielke, *Für eine höhere Qualität der Arbeit der staatlichen Organe*. „*Einheit — Zeitschrift für Theorie und Praxis des wissenschaftlichen Sozialismus*” 15. Jahrg. 1960, nr 8 s. 1156.

²⁰ Pierwszy przepis wykonawczy do ustawy o wyborze sędziów sądów powiatowych i okręgowych przez terenowe przedstawicielstwa ludowe (*Erste Durchführungsbestimmung zum Gesetz über die Wahl der Richter der Kreis- und Bezirksgerichte durch die örtlichen Volksvertretungen*. Vom 24. 3. 1960, GBI. I, s. 248) — § 3 ust. 1.

²¹ *Gesetz zur Änderung des Gesetzes vom 17. Januar 1957 über die Rechte und Pflichten der Volkskammer gegenüber den örtlichen Volksvertretungen*. Vom 20. 9. 1961 (GBI. I s. 178).

²² Patrz przepis wykonawczy jw. pod 20, — § 3 ust. 2, § 4 i 5.

wybrani sędziowie składają zaraz po wyborze zobowiązanie (*Verpflichtung*) przed przedstawicielstwem ludowym²³.

Sędzią może być osoba, która posiada czynne prawo wyborcze, ukończyła 25 rok życia, daje rękojmię należytego wypełniania obowiązków sędziowskich, pracuje dla zwycięstwa socjalizmu i posiada wymagane wykształcenie zawodowe²⁴. Szczególny nacisk położony został na kwalifikacje moralno-polityczne osób piastujących stanowisko sędziego lub kandydujących na nie. Jak podaje minister sprawiedliwości NRD dr Hilda Benjamin, w pierwszych wyborach sędziów sądów powiatowych i okręgowych, które odbyły się jesienią 1960 r., kandydowały tylko osoby usposobione lojalnie wobec władzy robotniczo-chłopskiej, które przestrzegały w swym dotychczasowym orzecznictwie zasad praworządności socjalistycznej, utrzymywały stały kontakt z klasą robotniczą i jej organizacjami (tzn. przede wszystkim z Socjalistyczną Partią Jedności Niemiec) oraz ściśle więź z terenowymi organami władzy państwowej, postępowały nienagannie pod względem moralnym i politycznym w życiu prywatnym oraz wykonywały sumiennie swe obowiązki zawodowe i obywatelskie. Brano również pod uwagę stopień kwalifikacji zawodowych kandydatów, ich dotychczasową współpracę z ławnikami oraz udział w masowych akcjach politycznych²⁵.

Sędziego można odwołać przed upływem kadencji, lecz tylko z przyczyn określonych w ustawie, a mianowicie w razie naruszenia prawa, skazania wyrokiem sądowym, utraty zdolności do wykonywania zawodu sędziowskiego oraz w razie, gdy sędzia postępuje w sposób uwłaczający godności swego urzędu. Sędziego Sądu Najwyższego odwołuje Izba Ludowa po wysłuchaniu opinii swej komisji sprawiedliwości. Sędziowie pozostałych sądów mogą być odwołani w porozumieniu z ministrem sprawiedliwości przez te przedstawicielstwa ludowe, które ich wybrały. Przed odwołaniem należy wysłuchać zainteresowanego sędziego²⁶. Wniosek o odwołanie sędziego przedkłada przedstawicielstwu ludowemu przewodniczący rady (tj. organu wykonawczo-zarządzającego) tego samego szczebla terytorialnego w oparciu o uchwałę tej rady i po uzyskaniu zgody (*Einvernehmen*) ministra sprawiedliwości. Również minister sprawiedliwości może zwrócić się do przewodniczącego właściwej rady (okręgu względnie powiatu), aby rada wystąpiła z wnioskiem o odwołanie sędziego. Przewodniczący przedkłada radzie sugestię ministra, rada nie jest nią jednak związana i sama ustala, czy istnieją przesłanki do wystąpienia z wnioskiem o odwołanie²⁷.

Zapewnienie sędziom z wyboru pewnej stabilności zajmowanego stano-

²³ § 20 ustawy o ustroju sądów w brzm. jw. pod 5.

²⁴ Art. 128 konstytucji NRD i §§ 15 i 16 ustawy o ustroju sądów (jw.).

²⁵ Hilde Benjamin, *op. cit.*, ad 13, s. 8.

²⁶ Art. 132 konstytucji oraz §§ 25 i 30 ustawy o ustroju sądów.

²⁷ Czwarty przepis wykonawczy z 14. 12. 1960 do ustawy o ustroju sądów (*Vierte Durchführungsbestimmung zum Gerichtsverfassungsgesetz. Vom 14. 12. 1960. GBl. Teil II, s. 517*) — §§ 3 i 6 ust. 1.

wiska, czyli ograniczenie ich odwołania przed upływem kadencji do przypadków ściśle określonych w ustawie, wiąże się niewątpliwie z zasadą niezawisłości sędziego w zakresie orzekania. Zasadę tę zagwarantowała konstytucja NRD w art. 127, który głosi, że sędziowie są w zakresie orzekania niezawisli i podlegają jedynie konstytucji i ustawom. Zabezpieczenie takie dla sędziów Sądu Najwyższego upatrywać można również w składzie osobowym wspomnianej komisji sprawiedliwości Izby Ludowej. Członkami komisji są bowiem poza trzema posłami do Izby Ludowej także dwaj sędziowie Sądu Najwyższego oraz przedstawiciel Prokuratury Generalnej, którzy nie piastują równocześnie mandatu poselskiego (art. 132 konst.).

Sędzia, przeciwko któremu toczy się postępowanie karne lub postępowanie w sprawie odwołania, może być tymczasowo zawieszony w pełnieniu swych obowiązków służbowych. Sędziego Sądu Najwyższego zawiesza Rada Ministrów, a pozostałych sędziów — minister sprawiedliwości²⁸.

Sędziowie odpowiadają dyscyplinarnie za postępowanie, które uwłacza ich stanowisku, lecz nie stanowi jeszcze dostatecznej podstawy do odwołania. Nie podlegają postępowaniu dyscyplinarnemu jedynie prezydent i wiceprezydent Sądu Najwyższego²⁹. Minister sprawiedliwości może wszcząć postępowanie dyscyplinarne przeciwko sędziemu sądu okręgowego lub powiatowego nawet w wypadku, gdy rada terenowa odmówiła wystąpienia z wnioskiem o odwołanie, względnie gdy terenowe przedstawicielstwo ludowe wniosek rady oddaliło. Postępowanie dyscyplinarne toczy się przed komisją dyscyplinarną (*Disziplinausschuss*) przy właściwym sądzie okręgowym lub przy Sądzie Najwyższym. W rozprawie może brać udział przewodniczący lub członek rady okręgu lub powiatu, właściwej dla obwinionego sędziego³⁰.

Sędziego sądu okręgowego lub powiatowego, który składa urząd z ważnych powodów, zwalnia z obowiązków (*entpflichtet*) przedstawicielstwo ludowe, które go wybrało. Z wnioskiem występuje minister sprawiedliwości. W razie opróżnienia stanowiska sędziego przedstawicielstwo ludowe dokonuje wyboru następcy na czas do końca kadencji sędziów. Takie uzupełniające wybory następują również w razie zmian terytorialnych, ewentualnie z innych jeszcze przyczyn³¹.

Ustawa z 1 X 1959 o wyborze sędziów sądów powiatowych i okręgowych przez terenowe przedstawicielstwa ludowe podkreśla we wstępie, że wybory te mają na celu umocnienie centralizmu demokratycznego w ustroju sądów, umocnienie praworządności socjalistycznej oraz ściślejsze powiązanie działalności sędziowskiej z zadaniami budowy socjalizmu. Wybory sędziów przez

²⁸ § 31 ustawy o ustroju sądów; jw. pod 5.

²⁹ §§ 32 i 33 ustawy jw.

³⁰ § 1 ust. 1 i 2 oraz § 6 ust. 2 przepisu wykonawczego jw. pod 27. Sprawę odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów normuje również rozporządzenie z 19. 3. 1953 — Ordynacja dyscyplinarna dla sędziów (*Verordnung vom 19. 3. 1953 — Disziplinordnung für Richter*. GBl. s. 467).

³¹ §§ 24 i 26 i 27 ustawy o ustroju sądów, jw. pod 5.

przedstawicielstwa ludowe uważa się za dalszy krok w kierunku bezpośredniego udziału mas ludowych w rządzeniu państwem oraz w kierunku umocnienia jednostki władzy państwowej w okręgach i powiatach³².

Wykładnikiem zasady centralizmu demokratycznego w ustroju organów wymiaru sprawiedliwości NRD jest w pewnej mierze podwójne podporządkowanie sądów. Z jednej strony bowiem sędziowie współpracują ściśle z terenowymi organami władzy państwowej, uwzględniają w swej działalności zadania określone w uchwałach przedstawicielstw ludowych i składają sprawozdania ze swej działalności przedstawicielstwom ludowym, przez które zostali wybrani³³. System państwowy Niemieckiej Republiki Demokratycznej nie opiera się bowiem na zasadzie podziału władz. Jakkolwiek jednak w systemie tym przedstawicielskie organa władzy są nadrzędne w stosunku do wszystkich innych organów państwowych, istnieje podział kompetencji między różnymi organami. Znamienny dla podporządkowania poziomego sędziów jest także fakt, że ich kadencja, jak wspomniano, różni się od kadencji organów, które ich wybierają. W przeciwieństwie bowiem do sędziów Sądu Najwyższego, którzy wybierani są na okresy o rok dłuższe od kadencji Izby Ludowej, kadencja pozostałych sędziów jest krótsza o rok od kadencji terenowych przedstawicielstw ludowych.

Podporządkowanie poziome występuje jednak w ustroju sądów NRD w postaci niepełnej. Terenowe przedstawicielstwa ludowe nie dysponują bezpośrednio żadnym ze środków nadzoru nad sądami i zgodnie z zasadą niezawisłości sędziów w zakresie orzekania nie mogą wpływać na treść orzeczeń sądowych³⁴. Nawet odwołanie sędziego przez terenowe przedstawicielstwo ludowe przed upływem kadencji może nastąpić tylko w porozumieniu z ministrem sprawiedliwości.

Przeważa natomiast z natury rzeczy podporządkowanie pionowe sądów. Poza wspomnianą już kontrolą ze strony ministra sprawiedliwości i jego wpływem na skład kadry sędziowskiej w terenie (przewodniczy on Centralnej Komisji Wyborczej, wysuwa kandydatów na sędziów i współdziała w odwołaniu sędziego) wyraża się ono w wiążącym charakterze orzeczeń i poleceń Sądu Najwyższego, który z kolei zdaje sprawozdania ze swej działalności Radzie Państwa NRD³⁵. W jednym z niedawnych wyroków Sąd Najwyższy stwierdził wyraźnie, że w myśl przepisów ustawy z 11 II 1958 o udoskonaleniu i uprosz-

³² Prof. Dr Kurt Schumann, Horst Hetzar, Gerhard Krüger, Dr Ludwig Langner, *Die Anleitung der Gerichte der Deutschen Demokratischen Republik durch die zentralen Justizorgane*, „Staat und Recht” 9. Jahrg. 1960, nr 10, s. 1634.

³³ § 5 ustawy o ustroju sądów, jw. pod 5.

³⁴ Aspekt ten podkreśliła z naciskiem również minister sprawiedliwości NRD Dr Hilda Benjamin, op. cit. ad 13, s. 7.

³⁵ Uprawnienie Rady Państwa NRD do przyjmowania sprawozdań Sądu Najwyższego sformułowane zostało w zatwierdzonym przez Izbę Ludową Oświadczeniu Programowym Rady Państwa z 4. 10. 1960 — patrz wyżej pod 8.

czeniu pracy aparatu państwowego w NRD³⁶ zasada centralizmu demokratycznego dotyczy działalności wszystkich organów państwowych, a więc także sądów, oraz że w interesie budowy socjalizmu leży, aby organa państwowe nie podejmowały sprzecznych decyzji. Sądy winny w związku z tym uwzględniać w swych wyrokach poglądy prawne, wyrażone w orzeczeniach Sądu Najwyższego, jeżeli orzeczenia te zostały opublikowane lub dotarły w inny sposób do wiadomości organów wymiaru sprawiedliwości. Poglądy prawne i polecenia (*Rechtsansichten und Weisungen*) Sądu Najwyższego w sprawach, które były przedmiotem postępowania kasacyjnego i przekazane zostały sądom niższych instancji do ponownego rozpatrzenia, są dla tych sądów bezwzględnie wiążące. Sąd Najwyższy natomiast może swe poglądy prawne zmieniać i to także w sprawach, które rozpatruje powtórnie w trybie postępowania kasacyjnego³⁷. Jak podkreślono w glosie do tego orzeczenia, Sąd Najwyższy NRD dał wyraz działaniu zasady centralizmu demokratycznego nie tylko w strukturze, lecz także w samym orzecznictwie organów wymiaru sprawiedliwości. Tak pojęty centralizm demokratyczny uważa się za gwarancję stałości prawa socjalistycznego i jego jednolitego stosowania przez sądy³⁸.

Orzecznictwo sądów kontrolują w określony sposób także organa prokuratury, mając prawo (a nawet obowiązek) zaskarżania wyroków sądowych przed sądami wyższej instancji. Do tego problemu wrócimy w dalszych częściach niniejszego artykułu. Aparat prokuratorski zorganizowany jest jednak ściśle centralistycznie, w związku z czym prokuratorska specyficzna kontrola orzecznictwa sądowego ma także charakter kontroli w pionie.

Konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej przewiduje udział w orzecznictwie sędziów niezawodowych (*Laienrichter*), wybieranych przez terenowe przedstawicielstwa ludowe na wniosek partii i organizacji demokratycznych (art. 130). Ustawa o ustroju sądów wprowadziła w związku z tym urząd honorowego ławnika sądowego (*Schöffe*), który posiada uprawnień sędziego zawodowego (§§ 37 i 38). Instytucja honorowych ławników sądowych znana była zresztą ustawodawstwu Rzeszy Niemieckiej z okresu Republiki Weimarskiej, a tym samym występowała w sądownictwie niemieckim b. radzieckiej strefy okupacyjnej³⁹. Wymagane kwalifikacje ławnika w NRD — to czynne prawo wyborcze i ukończony 25 rok życia (§ 40). Na ławnikach sądów powiatowych, podobnie jak i na sędziach powiatowych,

³⁶ *Gesetz über die Vervollkommnung und Vereinfachung der Arbeit des Staatsapparates in der Deutschen Demokratischen Republik. Vom 11. 2. 1958 (GBl. I, s. 117).*

³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego (Urteil des O. G.) z 15. 11. 1960, znak: 2 ZZ 18/60, „Neue Justiz” 3/1961, s. 104.

³⁸ Heinz Erler (sędzia Sądu Najw. NRD), glosa (*Anmerkung*) do wyroku jw. „Neue Justiz”, s. 105/106.

³⁹ Por. ustawę o ustroju sądów Rzeszy jw. pod 2 (§§ 28, 29, 30 i 76) oraz rozkaz nr 49 z 4. 9. 1945, jw. pod 1, (§ 1).

spoczywa obowiązek składania w określonych odstępach czasu publicznych sprawozdań z działalności w organach wymiaru sprawiedliwości (§ 56).

Wybory ławników sądów powiatowych i okręgowych odbywają się co 3 lata, równocześnie z wyborami sędziów. Ławników sądów okręgowych wybierają przedstawicielstwa ludowe okręgów i to spośród kandydatów wysuniętych przez partie i organizacje masowe lub przez komisje Frontu Narodowego. Ławnicy sądów powiatowych wybierani są natomiast bezpośrednio na zebraniach miejskich, dzielnicowych i gminnych. Liczbę ławników ustala dla każdego sądu minister sprawiedliwości.

W myśl konstytucji rozprawy przed sądami są jawne. Wykluczyć jawność może sąd tylko wtedy, gdy jest to konieczne z uwagi na bezpieczeństwo i porządek publiczny lub ze względów obyczajowych (art. 133). Obowiązuje również zasada: *nullum crimen sine lege poenali anteriori*. Czyn podlega bowiem karze, jeżeli został nią zagrożony przed jego popełnieniem. Jedynym odstępstwem od tej zasady są przestępstwa przeciwko ludzkości (zbrodnie wojenne) oraz przepisy karne, związane z likwidacją narodowego socjalizmu, faszyzmu i militarystyki (art. 135). Pozbawić obywatela wolności, dokonać rewizji lub konfiskaty mienia w związku z toczącym się śledztwem można pod warunkiem, że organ śledczy uzyska niezwłocznie zgodę właściwego sędziego. Tylko sędzia może przedłużyć okres tymczasowego aresztowania (art. 136).

Ustawa o ustroju sądów uwypukliła prawo każdego obywatela do obrony w postępowaniu sądowym (§ 10) i do korzystania z pomocy adwokata. Określając równocześnie ogólne zadania adwokatury ustawa stwierdza, że adwokatura winna przyczyniać się w swej działalności do rozwoju socjalistycznej świadomości prawnej społeczeństwa i do umacniania praworządności (§ 14). Państwo z kolei obowiązane jest troszczyć się o to, by obywatele ze wszystkich warstw mieli możliwość osiągnięcia wykształcenia, które uprawnia do wykonywania zawodu tak sędziego i prokuratora, jak i adwokata (art. 129 konst.).

Na obszarze zamieszkałym przez Łużyczan dopuszczalne jest prowadzenie rozpraw sądowych w języku ojczystym tej mniejszości narodowej (§ 75 ustawy).

⁴⁰ Zasadę równoczesnego wyboru sędziów i ławników sądów powiatowych i okręgowych wprowadził dekret Rady Państwa NRD z 30. 1. 1961 o przedłużeniu kadencji ławników (*Erlass des Staatesrates der Deutschen Demokratischen Republik über die Verlängerung der Wahlperiode der Schöffen. Vom 30. 1. 1961. GBl. I, s. 6*). Na mocy tego dekretu przedłużona została obecna kadencja ławników sądowych do czasu następnych wyborów sędziów sądów powiatowych i okręgowych. Patrz także §§ 45 i 48 ustawy o ustroju sądów (jw. pod 5), oraz zarządzenie z 21. 9. 1957 o przeprowadzeniu wyborów ławników w r. 1958 (*Anordnung über die Durchführung der Schöffenwahlen im Jahre 1958. Vom 21. 9. 1957. GBl. I, s. 509*), w szczególności §§ 10, 20 i 24 tego zarz.

Przy omawianiu organów wymiaru sprawiedliwości NRD nie można pominąć instytucji tzw. urzędów pojednawczych (*Sühnestellen*), które istnieją w poszczególnych gminach miejskich i wiejskich. W myśl przepisów rozporządzenia z 22. 9. 1958 o urzędach pojednawczych i pierwszego przepisu wykonawczego do tego rozporządzenia z tej samej daty⁴¹ dla małych gmin można tworzyć wspólne urzędy pojednawcze, natomiast w miastach lub dzielnicach większych miast działa więcej takich urzędów (§ 2 rozp.).

Każdy urząd pojednawczy składa się z jednego rozjemcy (*Schiedsmann*), który pełni swe obowiązki honorowo. Wybiera go na okres 3 lat właściwe przedstawicielstwo ludowe gminy, miasta lub dzielnicy miejskiej na wniosek rady tego samego szczebla. Wniosek rady winien być przedłożony przedstawicielstwu ludowemu wraz z opinią dyrektora sądu powiatowego (§ 3). Rozjemcą może zostać każdy obywatel NRD, który ukończył 23 rok życia, posiada czynne prawo wyborcze i wymagane kwalifikacje moralno-polityczne (*charakterliche und politische Voraussetzungen*) oraz cieszy się zaufaniem ludności (§ 4).

Zgodnie z zasadą centralizmu demokratycznego, rozjemcy urzędów pojednawczych są również podwójnie podporządkowani. Składają oni bowiem sprawozdania ze swej działalności przedstawicielstwu ludowemu, przez które zostali wybrani i które mogą ich w określonych przypadkach odwołać przed upływem kadencji, na wniosek rady lub dyrektora sądu powiatowego (§§ 5 i 6). Oprócz wspomnianego podporządkowania poziomego, pieczę i kontrolę w pionie nad działalnością rozjemców sprawują organa wymiaru sprawiedliwości. Szczególnie wspomniani dyrektorzy sądów powiatowych są obowiązani organizować okresową wymianę doświadczeń z rozjemcami swego obszaru działania (§ 14). Oni też, jak już powiedziano, opiniują kandydatury na stanowiska rozjemców, odbierają od elektów uroczyste przyrzeczenie (§ 7 ust. 1) i mogą występować z wnioskiem o ich odwołanie.

Należy się z kolei przyjrzeć, jakie zadania spoczywają na rozjemcach. Otóż, winni oni przede wszystkim oddziaływać wychowawczo na obywateli, skłaniać ich do właściwego współżycia społecznego i do szanowania godności innych osób. Urzędy pojednawcze są w pierwszym rzędzie właściwe w tych sprawach karnych, które wnoszą się na podstawie oskarżenia prywatnego. Złożyć skargę prywatno-karną do właściwego sądu powszechnego można mianowicie w NRD dopiero po wyczerpaniu (bez skutku) drogi postępowania pojednawczego. Urzędy pojednawcze mogą również rozpatrywać spory cywilne, pod warunkiem jednak, że wartość przedmiotu sporu nie przekracza 100 marek, sprawa nie wpłynęła jeszcze do sądu powszechnego i przynajmniej jedna ze stron zażąda postępowania pojednawczego. Nie podlegają właściwości urzędów pojednawczych sprawy z zakresu prawa rodzinnego (§ 1 rozp.) i spory ze stosunku pracy.

⁴¹ *Verordnung über die Sühnestellen — Schiedsmannsordnung — Vom 22. 9. 1953 (GBl. I, s. 690)* oraz *Erste Durchführungsbestimmung zur Verordnung über die Sühnestellen — Schiedsmannsordnung — Vom 22. 9. 1958 (GBl. I, s. 692)*.

W odróżnieniu od postępowania przed sądami powszechnymi rozprawy (*Verhandlungen*) w urzędach pojednawczych prowadzone są przez jednego rozjemcę i są niejawne. Nie biorą w nich również udziału adwokaci (§ 3 przepisu wykonawczego). Celem rozprawy winno być doprowadzenie do ugody (*Vergleich*).

W Niemieckiej Republice Demokratycznej działają osobne organa powołane do orzekania w sporach ze stosunku pracy. Mówi o nich kodeks pracy NRD z 12 IV 1961⁴². Kodeks podkreśla zasadę szerokiego udziału ludzi pracy w rozwiązywaniu sporów ze stosunku pracy. Organa właściwe do orzekania w tych sporach mają przyczyniać się do rozwoju moralności socjalistycznej i do przestrzegania socjalistycznego prawa pracy. Ich działalność ma zabezpieczać prawa ludzi pracy, rozwijać i umacniać świadomość socjalistyczną oraz przyczyniać się do wzrostu wydajności pracy (§ 142 ust. 1 i 2).

Organami tymi są (§ 142 ust. 3):

- a) komisje konfliktowe (*Konfliktskommissionen*),
- b) komisje odwoławcze w sprawach ubezpieczeń społecznych Związków Wolnych Niemieckich Związków Zawodowych (*Beschwerdekommissionen für Sozialversicherung des Freien Deutschen Gewerkschaftsbundes*),
- c) powiatowe i okręgowe sądy pracy (*Kreisarbeitsgerichte, Bezirksarbeitsgerichte*),
- d) senat dla sporów ze stosunku pracy przy Sądzie Najwyższym.

Komisje konfliktowe działały w NRD jeszcze przed ukazaniem się kodeksu pracy⁴³. W oparciu o postanowienia kodeksu ukazało się nowe rozporządzenie z 1 VI 1961 o komisjach konfliktowych, które zastąpiło przepisy poprzedniego rozporządzenia⁴⁴.

Komisje te istnieją we wszystkich socjalistycznych (uspołecznionych) zakładach pracy, w przedsiębiorstwach prowadzonych z udziałem państwa oraz w jednostkach organizacyjnych administracji państwowej (w organach państwowych). Członków komisji konfliktowych wybierają wszyscy pracownicy zakładu pracy w tajnym głosowaniu. Kadencja ich trwa dwa lata. Pieczę nad wyborami i nad działalnością komisji konfliktowych sprawują zakładowe kierownictwa związków zawodowych (*Betriebsgewerkschaftsleitungen*). One też przygotowują wybory i wysuwają kandydatów spośród zasłużonych robotników lub pracowników danego zakładu pracy. Komisje składają

⁴² *Gesetzbuch der Arbeit der Deutschen Demokratischen Republik. Vom 12. 4. 1961.* (GBl. I, nr 5, s. 27).

⁴³ Rozporządzenie z 28. 4. 1960 o nowych komisjach konfliktowych (*Verordnung über die neuen Konfliktskommissionen. Vom 28. 4. 1960.* GBl. I, s. 347).

⁴⁴ *Verordnung über die Konfliktskommissionen. Vom 1. 6. 1961.* (GBl. Teil II, nr 34, s. 203). Rozp. to zawiera w załączniku wytyczne zarządu głównego Związku Wolnych Niemieckich Związków Zawodowych z 26. 5. 1961 o wyborze i stylu pracy komisji konfliktowych (*Richtlinie für die Wahl und die Arbeitsweise der Konfliktskommissionen. Vom 26. 5. 1961.*)

się z 6 członków. Liczba zastępców członków wynosi od 3 do 6. Członków komisji konfliktowej, którzy utracili zaufanie załogi, można odwołać przed upływem kadencji na zebraniu załogi lub na zebraniu plenarnym mężów zaufania na wniosek zakładowego kierownictwa związku zawodowego⁴⁵.

Komisje konfliktowe są właściwe do rozpatrywania wykroczeń pracowników przeciwko zasadom moralności socjalistycznej (moralności pracy) oraz do rozpatrywania sprzeciwów pracowników w stosunku do sankcji dyscyplinarnych, zastosowanych przez kierowników zakładów pracy na podstawie zakładowych regulaminów pracy. Komisje rozpatrują również wszelkie spory prawne ze stosunku pracy między pracownikami a kierownikami zakładów pracy oraz spory związane ze świadczeniami z zakresu ubezpieczeń społecznych, przyznawanymi przez organizacje (kierownictwa) związku zawodowego w zakładach pracy. Orzekają one też w razie drobnego naruszenia przez pracowników ustaw karnych, o ile organ właściwy do ścigania przestępstw wyrazi zgodę na rozpatrzenie sprawy przez komisję konfliktową⁴⁶.

Komisje konfliktowe winny ściśle współpracować z terenowymi organami władzy państwowej, z sędziami, ławnikami, organami prokuratorskimi i śledczymi, a kierownicy zakładów pracy — z komisjami konfliktowymi⁴⁷.

Wszczęcie postępowania przed komisją konfliktową następuje na wniosek, z którym mogą wystąpić: pracownik, zespół pracowników danego zakładu, zakładowe (oddziałowe) kierownictwo związku zawodowego, kierownictwo zakładu pracy lub prokurator. Kierownik zakładu pracy ma również prawo przekazać do komisji konfliktowej sprawę niektórych wykroczeń dyscyplinarnych pracowników celem zastosowania środków wychowawczych. To samo może uczynić organ śledczy, prokurator lub sąd w razie, gdy pracownik dopuści się drobnego naruszenia przepisów karnych.

Spory z tytułu jednostkowych umów o pracę rozpatruje komisja konfliktowa tylko na wniosek pracownika, a na wniosek kierownika zakładu pracy jedynie wtedy, gdy zainteresowany pracownik wyrazi na to swą zgodę.

Komisje konfliktowe prowadzą rozprawy i obradują z reguły jawnie. W obradach winien uczestniczyć mąż zaufania lub inny przedstawiciel właściwej pracowniczej grupy związkowej, a każdy obecny na rozprawie pracownik może wyrazić swoje zdanie⁴⁸. Komisje podejmują decyzje jednomyślnie względnie co najmniej większością 2/3 głosów swych członków.

Strona niezadowolona z orzeczenia komisji w sporze ze stosunku pracy ma prawo wnieść sprzeciw (*Einspruch*) do właściwego powiatowego sądu pracy. W sporze o świadczenie ubezpieczeniowe, przyznawane przez organ związku zawodowego w zakładzie pracy, sprzeciw może wnieść pracownik lub zakładowe kierownictwo związku zawodowego. Sprzeciw wnosi się do właściwej

⁴⁵ § 143 kodeksu pracy (jw. pod 42) oraz rozdz. I i III wytycznych z 26. 5. 1961 (jw.).

⁴⁶ § 144 kodeksu pracy i rozdz. II ust. 1 i 10 wytycznych jw.

⁴⁷ Rozdział II ust. 5 i 6 wytycznych jw. pod 44.

⁴⁸ Rozdział II ust. 7, 9, 15 i 16 wytycznych jw.

powiatowej komisji odwoławczej do spraw ubezpieczeń społecznych⁴⁹. Również prokurator ma prawo wnieść w terminie 3 miesięcy sprzeciw w stosunku do orzeczeń komisji konfliktowej w sporach ze stosunku pracy i w sporach ubezpieczeniowych⁵⁰. Pracownik, w stosunku do którego komisja konfliktowa orzekła zastosowanie środka wychowawczego (*Erziehungsmassnahme*), może złożyć sprzeciw do zakładowego kierownictwa związku zawodowego. Prawo sprzeciwu przysługuje również stronie, która wystąpiła z wnioskiem o zastosowanie środka wychowawczego. Kierownictwo zakładowej organizacji związkowej może uchylić zacepione orzeczenie komisji konfliktowej i zwrócić jej sprawę do ponownego rozpatrzenia. Jeżeli komisja konfliktowa nie zmieni swego zdania, pracownik ma prawo złożyć sprzeciw do powiatowego sądu pracy. Prawo to przysługuje mu również wtedy, gdy kierownik zakładu pracy nie wykona orzeczenia komisji konfliktowej, zalecającego mu uchylenie środka wychowawczego⁵¹. Istnieją zatem przypadki, w których pracownik ma możliwość przekazania na drogę postępowania sądowego sprawy, której przedmiotem jest problem, czy zastosować w stosunku do niego środek wychowawczy. Z tego, co powiedziano wyżej, wynika też, że komisja konfliktowa sama nie uchyla środka wychowawczego. Postuluje jedynie jego uchylenie przez zakład pracy.

Komisje konfliktowe w NRD posiadają zakres działania znacznie szerszy niż zakładowe i terenowe komisje rozjemcze w Polsce, których właściwość ogranicza się do sporów ze stosunku pracy i to rozpatrywanych wyłącznie na wniosek pracownika. Członków komisji rozjemczych nie wybierają też bezpośrednio pracownicy. Wyłaniają ich wspólnie i na zasadzie parytetu rady zakładowe i dyrekcje przedsiębiorstw⁵².

Organami odwoławczymi do spraw ubezpieczeń społecznych są wspomniane powiatowe i okręgowe komisje odwoławcze oraz Centralna Komisja Odwoławcza związków zawodowych. Tryb wyborów tych komisji i sposób ich działalności określony został w osobnych wytycznych zarządu głównego Wolnych Niemieckich Związków Zawodowych (FDGB), zatwierdzonych przez Radę Ministrów rozporządzeniem z dnia 13 VII 1961 o komisjach odwoławczych dla ubezpieczeń społecznych FDGB⁵³. W ręku związków zawodowych i ich wybieralnych organów spoczywa zatem w NRD nie tylko poli-

⁴⁹ § 144 ust. 2 i 3 kodeksu pracy (ad 42).

⁵⁰ Rozdz. II ust. 31 wytycznych jw. pod 44.

⁵¹ §§ 145 i 146 ust. 1 kodeksu pracy.

⁵² Por. art. 1, 4 i 5 dekretu z 24. 2. 1954 o zakładowych komisjach rozjemczych (Dz. U. nr 10, poz. 35).

⁵³ *Verordnung über die Beschwerdekommisionen für Sozialversicherung des Freien Deutschen Gewerkschaftsbundes. Vom 13. 7. 1961. (GBl. II, nr 47, s. 311).* Załącznikiem do tego rozporządzenia są wytyczne — Richtlinie über die Wahl und die Arbeitsweise der Beschwerdekommisionen für Sozialversicherung des Freien Deutschen Gewerkschaftsbundes.

tyczne, organizacyjne i finansowe kierownictwo (administracja) ubezpieczeń społecznych⁵⁴, lecz także orzecznictwo prawne w tej dziedzinie⁵⁵.

Powiatowe i okręgowe komisje odwoławcze składają się co najmniej z 3 członków, których wybierają na okres 2 lat powiatowe lub okręgowe zarządy *FDGB*. Członków Centralnej Komisji Odwoławczej w liczbie co najmniej 5 wybiera zarząd główny *FDGB*. Kandydatów na członków wysuwają poszczególne branżowe związki zawodowe spośród pracowników ważniejszych przedsiębiorstw, którzy należą do związku zawodowego, posiadają odpowiednie doświadczenie i cieszą się zaufaniem kolegów. Kandydaci winni być przedstawieni pracownikom przedsiębiorstw. Funkcjonariusze organów ubezpieczeń społecznych Związku Wolnych Niemieckich Związków Zawodowych (*FDGB*) nie mogą kandydować do komisji odwoławczych. Członkowie każdej komisji odwoławczej wylaniają spośród siebie przewodniczącego i zastępcę przewodniczącego.

Komisje odwoławcze składają sprawozdania zarządom *FDGB*, przez które zostały wybrane. Zarządy te sprawują pieczę nad komisjami odwoławczymi i ponoszą odpowiedzialność za polityczne i fachowe przygotowanie członków komisji. Członkowie komisji odwoławczych są ponadto obowiązani składać sprawozdania ze swej działalności na zebraniach swych załóg. Pracownicy mogą na takim zebraniu zażądać odwołania członka komisji, który zawiódł ich zaufanie. Wniosek o odwołanie opiniuje zakładowe kierownictwo związku zawodowego i kieruje do właściwego zarządu *FDGB*, który odwołuje członka przed upływem kadencji, jeżeli zachodzi ku temu ważna przyczyna. Wspomniane terenowe (powiatowe i okręgowe) zarządy Związku Wolnych Niemieckich Związków Zawodowych posiadają zatem decydujący głos w sprawie powoływania i odwoływania członków komisji odwoławczych dla ubezpieczeń społecznych.

Powiatowe i okręgowe komisje odwoławcze orzekają w składach 3-osobowych, a Komisja Centralna orzeka w składzie 5 osób⁵⁶. Komisje rozpatrują sprzeczności na orzeczenia komisji konfliktowych, jeśli chodzi o świadczenia przyznawane przez organizacje związkowe w zakładach pracy oraz sprzeczności na decyzje zarządów ubezpieczeń społecznych przy powiatowych zarządach *FDGB*, jeśli chodzi o pozostałe świadczenia ubezpieczeniowe⁵⁷.

W Niemieckiej Republice Demokratycznej istnieje osobne sądownictwo pracy. Oparte ono było dotychczas na przepisach ustawy Rzeszy Niemieckiej z 23 XII 1926 o sądach pracy⁵⁸. Przepisy te zostały zastąpione odnośnymi

⁵⁴ Por. § 89 kodeksu pracy.

⁵⁵ W Polsce natomiast istnieje osobne sądownictwo ubezpieczeń społecznych. Sądy ubezpieczeń społ. mają charakter sądów administracyjnych. Rozpatrują one odwołania od decyzji wydziałów rent i pomocy społecznej prezydiów rad narodowych.

⁵⁶ Rozdz. I, IV pkt 5 i VII pkt 1 wytycznych jw. pod 53.

⁵⁷ § 147 kodeksu pracy NRD.

⁵⁸ *Arbeitsgerichtsgesetz. Vom 23. 12. 1926.* (Reichsgesetzblatt I, s. 507).

postanowieniami kodeksu pracy z 12 IV 1961 r.⁵⁹. Obowiązuje ponadto ordynacja o sądach pracy, wydana w formie rozporządzenia Rady Ministrów z 29 VI 1961 w wykonaniu postanowień kodeksu pracy⁶⁰.

Sędzią pracy może być osoba o właściwej postawie politycznej, która ukończyła 25 rok życia oraz posiada potrzebną wiedzę i doświadczenie praktyczne⁶¹. Od sędziów pracy nie wymaga się zatem takich kwalifikacji zawodowych, jak od sędziów sądów powszechnych, którzy muszą mieć wykształcenie prawnicze, uzupełnione przygotowawczym stażem pracy (aplikanturą)⁶².

Sędziów pracy wybierają okręgowe względnie powiatowe przedstawicielstwa ludowe na wniosek Związku Wolnych Niemieckich Zawodowców. Ławników okręgowych sądów pracy wybierają również przedstawicielstwa ludowe okręgów, podczas gdy ławnicy powiatowych sądów pracy wybierani są bezpośrednio przez pracowników w zakładach pracy. Kandydatów wysuwają związki zawodowe. Kadencja sędziów i ławników sądów pracy trwa 4 lata, jest zatem dłuższa o rok od kadencji sędziów terenowych sądów powszechnych. Sposób przeprowadzenia wyborów określa ordynacja wyborcza, jaką uchwała Rada Ministrów⁶³.

Według dotychczasowych przepisów sędziów pracy powoływał (i do czasu przeprowadzenia pierwszych wyborów jeszcze powołuje) przewodniczący Komitetu Pracy i Płac na wniosek właściwych rad terenowych, w porozumieniu z powiatowymi lub okręgowymi zarządami FDGB⁶⁴.

Komitet Pracy i Płac⁶⁵ przygotowuje w porozumieniu z FDGB wybory sędziów pracy, ocenia pracę sędziów, gromadzi dane statystyczne na temat działalności sądów pracy, sprawuje pieczę i kontrolę nad sądami pracy na odcinku współpracy sędziów z ławnikami i z terenowymi organami władzy państwowej oraz bada, czy sądy prowadzą działalność informacyjną, tj.

⁵⁹ Patrz § 1 ust. 20 ustawy wprowadzającej kodeks pracy z 12. 4. 1961. (*Einführungsgesetz zum Gesetzbuch der Arbeit der Deutschen Demokratischen Republik. Vom 12. 4. 1961. GBl. I, s. 49.*)

⁶⁰ *Verordnung über die Tätigkeit der Kreis- und Bezirksarbeitsgerichte (Arbeitsgerichtsordnung). Vom 29. 6. 1961. (GBl. Teil II, s. 271).*

⁶¹ Art. 150 kodeksu pracy (jw. pod 42). Ustęp 1 tego art. brzmi: „Als Arbeitsrichter kann gewählt werden, wer der Arbeiter- und Bauern-Macht treu ergeben ist, über die erforderlichen Kenntnisse und praktischen Erfahrungen verfügt und das 25. Lebensjahr vollendet hat”.

⁶² Wsp. § 15 ust. 1 i 2 ustawy o ustroju sądów (jw. pod 5): „Ein Richter muss nach seiner Persönlichkeit und Tätigkeit die Gewähr dafür bieten, dass er sein Amt gemäss den Grundsätzen der Verfassung ausübt, sich vorbehaltlos für den Sieg des Sozialismus in der DDR einsetzt und der Arbeiter- und Bauern-Macht treu ergeben ist. Voraussetzung für die Tätigkeit als Richter ist der Erwerb einer juristischen Ausbildung auf einer dazu bestimmten Ausbildungsstätte und Bewährung während der vorgeschriebenen Vorbereitungszeit”.

⁶³ Art. 149 i 150 ust. 3 kodeksu pracy.

⁶⁴ § 7 ustawy jw. pod 59.

⁶⁵ Komitet Pracy i Płac (*Komitee für Arbeit und Löhne*) jest centralnym organem administracji państwowej, podporządkowanym Państwowej Komisji Planu (*Gesetz über den Ministerrat der DDR. Vom 8. 12. 1958. GBl. I, s. 865, § 7 ust. 3.*)

wyjaśniają ludności przepisy obowiązującego prawa. Przewodniczący Komitetu Pracy i Płac określa liczbę sędziów i ławników dla poszczególnych sądów i spośród sędziów-elektów mianuje dyrektorów sądów i ich zastępców. On też, w porozumieniu z przewodniczącym właściwej rady okręgu i zarządem okręgowym *FDGB*, może ustanowić jeden sąd pracy dla kilku powiatów w okręgu. Komitet Pracy i Płac wspólnie z senatem Sądu Najwyższego dla sporów ze stosunku pracy organizuje wymianę doświadczonych sądów pracy⁶⁶.

Kontrola Komitetu Pracy i Płac nad sądami pracy jest odpowiedzialnością pieczy i kontroli, jaką w stosunku do polityczno-administracyjnej działalności sądów powszechnych (powiatowych i okręgowych) sprawuje Ministerstwo Sprawiedliwości. W odróżnieniu jednak od uprawnień ministra sprawiedliwości w zakresie doboru kadr sędziowskich w sądownictwie powszechnym, przewodniczący Komitetu Pracy i Płac nie wysuwa kandydatów w wyborach sędziów pracy. Prawo to przysługuje, jak wspomniano, związkowi zawodowym.

Senat Sądu Najwyższego dla sporów ze stosunku pracy (*Senat für Arbeitsstreitigkeiten*) sprawuje nadzór nad orzecznictwem prawnym sądów pracy w drodze postępowania kasacyjnego, tzn. orzeka w sprawach, w których wniesiona została skarga kasacyjna oraz ustala wytyczne wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z zasadą centralizmu demokratycznego poglądy prawne i wytyczne Sądu Najwyższego są dla sądów pracy wiążące niewątpliwie tak samo, jak i dla sądów powszechnych. W skład senatu Sądu Najwyższego dla sporów ze stosunku pracy wchodzi: jeden z wyższych sędziów Sądu Najwyższego jako przewodniczący, jeden dalszy sędzia tego sądu oraz 3 ławników. Sędziów i ławników senatu powołuje Izba Ludowa na wniosek Zarządu Głównego Związku Wolnych Niemieckich Związków Zawodowych. Rada Ministrów może powołać na okres 1 roku sędziów pomocniczych senatu spośród kandydatów, których przedstawia Komitet Pracy i Płac⁶⁷. W odróżnieniu od senatu dla sporów ze stosunku pracy pozostałe senaty Sądu Najwyższego składają się, jak wspomniano, z 3 osób i orzekają bez udziału ławników. Senat dla sporów ze stosunku pracy różni się od innych senatów także tym, iż kandydatów na jego członków wysuwa nie rząd, lecz naczelny organ związków zawodowych.

Sędziowie pracy, podobnie jak sędziowie sądów powszechnych, współpracują stale i ściśle z terenowymi przedstawicielstwami ludowymi, przez które zostali wybrani. Są też obowiązani do składania im sprawozdań ze swej działalności. Przedstawicielstwo ludowe może zwolnić z obowiązków sędziego lub ławnika na jego uzasadnioną prośbę względnie odwołać go przed upływem kadencji w razie, gdy nie odpowiada on wymogom ustawowym lub w sposób rażąco narusza swe obowiązki.

Sądy pracy są zatem również w pewnej mierze podwójnie podporządkowane, przy czym ich podporządkowanie poziome występuje nieco silniej

⁶⁶ § 5 ust. 1, § 6 ust. 1 i § 8 rozp. jw. pod 60.

⁶⁷ § 152 kodeksu pracy oraz § 9 ust. 1 i 2, §§ 10 i 16 rozp. jw.

w porównaniu z sądami powszechnymi. Kodeks pracy NRD nie zawiera bowiem przepisu, który by odwołanie sędziego przez terenowe przedstawicielstwo ludowe uzależniał od porozumienia z organem kontroli sądów pracy w pionie, tj. z Komitetem Pracy i Płac.

Sędziowie pracy odpowiadają dyscyplinarnie za te wykroczenia służbowe, które nie stanowią jeszcze dostatecznej podstawy do odwołania. Postępowanie dyscyplinarne przeciwko powiatowym sędziom pracy toczy się przed komisjami dyscyplinarnymi przy okręgowych sądach pracy, podczas gdy okręgowi sędziowie pracy odpowiadają przed komisją dyscyplinarną Sądu Najwyższego. Przepisy dyscyplinarne dotyczące sędziów sądów powszechnych mają zastosowanie również do sędziów pracy⁶⁸.

Sądy pracy orzekają w składzie złożonym z sędziego i dwóch ławników⁶⁹. Rozpatrują one spory z zakresu stosowania prawa pracy, o ile spory te były uprzednio przedmiotem postępowania przed komisjami konfliktowymi⁷⁰. Właściwe zarządy związków zawodowych mogą żądać wyjaśnień od sędziów pracy na temat działalności sądów, stopnia poszanowania prawa pracy w przedsiębiorstwach i na temat aktywności organizacji związkowych (zakładowych) w postępowaniu przed sądami pracy. Organizacje związków zawodowych mają bowiem prawo delegować przedstawicieli dla uczestnictwa w postępowaniu przed sądami pracy i w postępowaniu kasacyjnym w sprawach ze stosunku pracy, mogą przedstawiać swe poglądy i opinie oraz reprezentować interesy ludzi pracy⁷¹.

Ustawodawstwo Niemieckiej Republiki Demokratycznej zapewniło zatem związkom zawodowym znaczny wpływ na działalność sądów pracy. Wpływ ten spotęgowany został przez to, że nie organ państwowy, lecz właśnie organa Związku Wolnych Niemieckich Związków Zawodowych wysuwają kandydatów na sędziów i ławników sądów pracy wszystkich instancji.

Całe orzecznictwo w sprawach ze stosunku pracy i w sprawach ubezpieczeń społecznych podlega również specyficznej kontroli prokuratorskiej. Prokuratura może bowiem występować do komisji konfliktowych, komisji odwoławczych dla ubezpieczeń społecznych i do sądów pracy z wnioskami i zgłaszać sprzeciwy (§ 154 kod. pracy).

Postępowanie przed wszystkimi organami powołanymi do orzekania w sporach ze stosunku pracy i z zakresu ubezpieczeń społecznych jest wolne od opłat (§ 156 kodeksu). Korzystać z pomocy adwokata można w postępowaniu przed okręgowymi sądami pracy i przed wspomnianym senatem Sądu Najwyższego (§ 155).

Specjalne stanowisko wśród organów państwowych w NRD zajmuje prokuratura. W myśl § 1 ustawy z 23 V 1952 o prokuraturze Niemieckiej Repu-

⁶⁸ § 149 ust. 3 i § 150 ust. 2 kodeksu pracy oraz § 12 rozp. jw.

⁶⁹ § 6 ust. 3 rozporządzenia jw. (pod 60).

⁷⁰ § 148 ust. 1 kodeksu pracy w połączeniu z rozdz. II ust. 9 wytycznych jw. pod 44.

⁷¹ § 153 kodeksu pracy oraz §§ 3 i 4 rozp. jw. pod 60.

bliki Demokratycznej⁷² jest to organ niezależny, który podlega bezpośrednio Radzie Ministrów.

Prokuratora generalnego NRD (*Generalstaatsanwalt der DDR*)⁷³ powołuje zgodnie z art. 131 konstytucji i § 3 ustawy o prokuraturze Izba Ludowa na wniosek Rady Ministrów na okres 5 lat. Kadencja prokuratora generalnego, podobnie jak sędziów Sądu Najwyższego, jest dłuższa o rok od kadencji Izby Ludowej, a tym samym od kadencji Rady Państwa i Rady Ministrów, dwóch najważniejszych po Izbie Ludowej organów w państwie.

Prokurator generalny jest zwierzchnikiem (przełożonym służbowym) wszystkich prokuratorów Republiki, mianuje ich i zwalnia (§ 2 ustawy o prok.). Prokuraturze Generalnej podlegają bezpośrednio prokuratury okręgowe, a tym z kolei prokuratury powiatowe (§ 7). Zadania prokuratorskie w odniesieniu do sił zbrojnych i policji (określanych wspólnie jako *die bewaffneten Organe der Republik*) należą do prokuratury wojskowej (*Militärstaatsanwaltschaft*), którą kieruje nadprokurator wojskowy (*Militäroberstaatsanwalt*). Podlega on bezpośrednio prokuratorowi generalnemu⁷⁴.

Organa prokuratorskie w terenie nie podlegają terenowym przedstawicielstwom ludowym. Prokuratura była i jest organem kierowanym centralnie, ponieważ realizacja zadań prokuratury nie pozwala na zastosowanie innej zasady organizacyjnej. To bynajmniej nie wyklucza ścisłej współpracy z terenowymi organami władzy państwowej i ich aparatem wykonawczozarządzającym⁷⁵.

Do zadań prokuratury w NRD należy wszczynanie postępowania karnego przeciwko przestępcom. Prowadzi ona w związku z tym śledztwo w sprawach karnych oraz nadzoruje działalność innych organów śledczych. Prokuratorzy mają obowiązek występować w sądach w charakterze oskarżycieli publicznych (§§ 17 i 18 ustawy o prok.). Oni też nadzorują zakłady penitencjarne i wykonanie wyroków karnych oraz współdziałają w postępowaniu w sprawach o ułaskawienie (§§ 24 i 25)⁷⁶.

⁷² Gesetz über die Staatsanwaltschaft der Deutschen Demokratischen Republik. Vom 23. 5. 1952. (GBl., s. 408).

⁷³ W konstytucji NRD (art. 131—132) jest mowa o najwyższym prokuratorze Republiki (*Oberster Staatsanwalt der Republik*), natomiast ustawa z 8. 12. 1949 (jw. pod 4) w § 8 oraz ustawa z 23. 5. 1952 o prokuraturze (jw. pod 72) wprowadziła obowiązujące do chwili obecnej określenie: prokurator generalny Niemieckiej Republiki Demokratycznej (*Generalstaatsanwalt der DDR*).

⁷⁴ Gesetz zur Ergänzung des Gesetzes über die Staatsanwaltschaft der Deutschen Demokratischen Republik. Vom 24. 1. 1962. (GBl. I, s. 28).

⁷⁵ Hans Fuchs, *Die Zusammenarbeit der Staatsanwaltschaft mit den örtlichen Organen der Staatsmacht, insbesondere die Teilnahme des Staatsanwalts an den Ratssitzungen*. „Neue Justiz” nr 2/1959, s. 41.

⁷⁶ Por. także § 336 ustawy o postępowaniu w sprawach karnych w NRD z 2. 10. 1952 (*Gesetz über das Verfahren in Strafsachen in der Deutschen Demokratischen Republik — Strafprozessordnung*. Vom 2. 10. 1952. GBl., s. 996). W myśl tego przepisu wykonanie wyroków karnych należy do kompetencji Niemieckiej Policji Ludowej (*Deutsche Volkspolizei*) i odbywa się pod nadzorem prokuratury.

Na czoło zadań prokuratury wysuwa się jednak, podobnie jak w innych państwach obozu socjalistycznego, kontrola legalności działania organów państwowych. Prokurator generalny NRD sprawuje kontrolę nad ścisłym przestrzeganiem ustaw i rozporządzeń przez ministerstwa, urzędy, instytucje i przedsiębiorstwa oraz przez funkcjonariuszy państwowych i poszczególnych obywateli (§ 10). Czuwa on też nad zgodnością zarządzeń i innych aktów administracyjnych z ustawami i rozporządzeniami (§ 11).

Ustawa o prokuraturze NRD mówi co prawda o „wierzchnim nadzorze” (*höchste Aufsicht*) nad legalnością działania wspomnianych organów państwowych, nie wyposaża jednak prokuratora generalnego w żadne typowe środki nadzoru. Wręcz przeciwnie, stwierdza ona wyraźnie, że prokuraturze nie wolno uchylać, zmieniać lub zawieszać decyzji innych organów państwowych (§ 14 ust. 3 zd. 2).

Jako organ kontroli legalności prokuratura ma natomiast prawo wglądu w treść aktów administracyjnych, wydawanych przez ministerstwa, organa administracji i jednostki gospodarcze. Może ona żądać odpowiednich wyjaśnień od tych organów lub od ich pracowników. Prokuratura winna także w oparciu o skargi (podania) obywateli lub na podstawie wyników postępowania sądowego sprawdzać, czy nastąpiło naruszenie prawa przez organ państwowy lub przez funkcjonariusza państwowego (§ 12).

Jeżeli prokurator stwierdzi, że obowiązujące normy prawne zostały naruszone, ma on obowiązek zgłosić niezwłocznie sprzeciw (*Einspruch*) i domagać się od organu, który prawo naruszył (podjął decyzję niezgodną z prawem), względnie od jego jednostki nadrzędnej przywrócenia stanu prawnego (§ 13 i 14).

Ustawa o prokuraturze wydana została 23 V 1952 r., tzn. przed wprowadzeniem w Niemieckiej Republice Demokratycznej terenowych organów jednolitej władzy państwowej, opartych na systemie rad (przedstawicielstw ludowych). Dlatego też mówi ona o prokuratorskiej kontroli działalności urzędów (*Ämter*) i placówek im podległych (*Dienststellen*) lub też innych organów administracji państwowej, nawiązując tym samym do instytucji organizacyjno-prawnych (władz), jakie istniały w chwili jej uchwalenia. W ten sposób brak obecnie wyraźnego przepisu prawnego, który by dotyczył prokuratorskiej kontroli legalności uchwał terenowych organów władzy państwowej. Należy jednak sądzić, że stosownie do ogólnych założeń i zadań prokuratury w NRD czuwa ona również nad tym, aby uchwały terenowych przedstawicielstw ludowych i rad wykonawczo-zarządzających były zgodne z obowiązującymi normami prawnymi i uchwałami organów wyższego stopnia. Ewentualne niezgodności może prokurator zgłosić organowi sprawującemu nadzór nad działalnością organu władzy względnie administracji państwowej, który podjął uchwałę sprzeczną z prawem.

Kontrola prokuratorska nad działalnością organów państwowych, instytucji i przedsiębiorstw nie powinna oczywiście prowadzić do prostego zastępowania tych organów w ich działalności, czyli do zwyczajnego kierowania

aparatem państwowym w terenie. Prokurator ma raczej pomagać w pracy organów państwowych i przedsiębiorstw, wskazywać na jej braki i niedociągnięcia ⁷⁷.

Prokuratora obowiązuje również przestrzeganie praworządności i praw zasadniczych, gwarantowanych w konstytucji. Nie wolno mu przeto wpływać np. na bieg wewnętrznych spraw partii politycznych i ich organów. Jego interwencja jest możliwa tylko wtedy, gdy zachodzi wypadek zaniedbań w pracy lub wykroczeń (przestępstw) ze strony funkcjonariuszy tych organów ⁷⁸.

Wspomniano już, że prokuratura czuwa także nad właściwym i jednolitym stosowaniem ustaw przez sądy. Prokuratorzy mają obowiązek stosować środki prawne przewidziane w przepisach o postępowaniu karnym. Prokurator może też przystąpić do toczącego się procesu cywilnego w każdym jego stadium oraz sam wnosić powództwa cywilne (§§ 20 i 21 ustawy o prok.).

Skargi kasacyjne do Sądu Najwyższego w odniesieniu do prawomocnych wyroków sądowych wnosi prokurator generalny. On też ma prawo występować do tego Sądu z wnioskiem o wydanie ogólnych wytycznych wymiaru sprawiedliwości (§§ 22 i 23). Uczestnicząc zaś w posiedzeniach Plenum Sądu Najwyższego oraz (z głosem doradczym) w posiedzeniach Rady Ministrów może mieć pewien wpływ na decyzje tych organów ⁷⁹.

Wspomniane wyżej podporządkowanie prokuratury Radzie Ministrów stanowi szczególną cechę ustrojową Niemieckiej Republiki Demokratycznej w porównaniu z innymi państwami obozu socjalistycznego. W większości tych państw prokuratura podlega bowiem bezpośrednio najwyższemu przedstawicielstwu ludowemu. Zachodzi pytanie, czy nowa ustawa o prokuraturze w NRD, której należy oczekiwać, nie podda prokuratury Radzie Państwa, podobnie jak w Polsce.

Na zakończenie wspomnieć należy, że w Niemieckiej Republice Demokratycznej, podobnie jak i w innych państwach obozu socjalistycznego, istnieje instytucja arbitrażu gospodarczego, a mianowicie Centralny Państwowy Sąd Kontraktowy (*Zentrales Staatliches Vertragsgericht*) i podległe mu okręgowe sądy kontraktowe (*Bezirksvertragsgerichte*) oraz resortowe kontraktowe urzędy rozjemcze (*Vertragsschiedsstellen*) przy ministerstwach, centralnych organach administracji państwowej i przy centralnych związkach spółdzielczości. Państwowy Sąd Kontraktowy jest jednak (mimo swej nazwy) organem administracji państwowej i podlega bezpośrednio Radzie Ministrów, która też powołuje przewodniczącego Centralnego Sądu Kontraktowego i zastępcę przewodniczącego. Z nominacji pochodzą również pozostali funkcjonariusze sądów kontraktowych ⁸⁰.

⁷⁷ Hans Fuchs, *op. cit.*, ad 75.

⁷⁸ Günther Bohm, *Einige Aufgaben der Staatsanwaltschaft nach der VI. LPG. Konferenz*. „Neue Justiz” nr 6/1959, s. 193.

⁷⁹ § 16 ustawy o prokuraturze (jw. pod 72) w połączeniu z § 2 ust. 2 ustawy z 8. 12. 1958 o Radzie Ministrów NRD (jw. pod 65).

⁸⁰ *Verordnung über das Staatliche Vertragsgericht (Vertragsgerichtsverordnung)*. Vom 22. 1. 1959 (GBI. I, s. 83).

Działalność tych sądów opiera się na ustawie z 11. 12. 1957 o systemie umów w gospodarce socjalistycznej⁸¹. Ustawa ta nałożyła obowiązek umownego regulowania wzajemnych stosunków gospodarczych na wszystkie przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielcze i ich instytucje, posiadające osobowość prawną, a także na organizacje budżetowe i społeczne, o ile uczestniczą w obrocie z innymi jednostkami uspołecznionymi. Spory powstałe na tym tle rozpatrują sądy kontraktowe.

⁸¹ Gesetz über das Vertragssystem in der sozialistischen Wirtschaft (Vertragsgesetz). Vom 11. 12. 1957 (GBl. I, s. 627).